

Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD

Van Journal of Humanities and Social Sciences -VJHSS

Van İli Yüzey Araştırması Kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi Paleolitik Çağ Kalıntıları

Findings of the Paleolithic Periods in the Eastern Anatolia Region as part of the Van Province Survey

İsmail BAYKARA*

Didem TURAN**

Öz

Bu çalışma 2014 – 2021 yılları arasında Van ilinde gerçekleştirilen yüzey araştırmasının sonuçlarını kapsamaktadır. Çalışmanın amacı Doğu Anadolu'daki Pleistosen Dönem insan varlığı ve hareketliliğini anlamaktır. Araştırma yaygın yaya yüzey ve yoğun / detaylı yüzey araştırması olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Yoğun yüzey araştırması çalışmaları Van-Erciş İlçesi'nde Ulupamir Köyü'nün kuzeyinde yer alan Meydan Dağı obsidiyen yatağı Gürgürbaba Tepesi'nde yapılmıştır. Araştırma sonucunda obsidiyenden üretilmiş çok sayıda Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait yontmataş kalıntısı tespit edilmiştir. Bölgede uygulanan tarihlendirme çalışmaları sonucunda buluntu alanındaki lav akıntısı yaklaşık olarak 420.000±24 yıl öncesine tarihlendirilmiştir. Yontmataş kalıntılarının teknolojik ve tipolojik incelemesinin, tarihlendirme çalışmalarıyla desteklenmesiyle alanın Alt Paleolitik Dönem, Geç Acheulean Kültürü'ne ait olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Van'ın kuzeyinde yer alan Erciş'in, Orta Pleistosen Dönem'in ortalarından itibaren insan toplulukları tarafından iskân edildiğinin kanıtı olmuştur. Bunun yanı sıra yontmataş kalıntılarının Kafkas Paleolitik Dönem topluluklarına benzer olması, avcı-toplayıcı toplulukların bölgeler arası hareketliliğinin de ortaya çıkarılmasını sağlamıştır.

Anahtar sözcükler: Alt Paleolitik, Orta Paleolitik, Pleistosen, Acheulean, Doğu Anadolu, Van.

* Doç. Dr. İsmail Baykara, Gaziantep Üniversitesi, iibaykara@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3778-0261.

**Araş. Gör. Didem Turan, Karadeniz Teknik Üniversitesi, didemturan114@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8375-1296.

Abstract

This study presents the results of the the survey in Van province during the 2014 – 2021 field seasons. The purpose of the study is to understand the human existence and mobility of the Pleistocene Period in Eastern Anatolia. The survey was carried out in two phases: Extensive survey and intensive survey. Intensive survey was conducted in the obsidian deposits of Meydan Mountain – Gürgürbaba Hill, located to the north of Ulupamir Village in Van-Erciş district. As a result of the research, a large number of lithic obsidian materials have been found, which were dated to the Lower and Middle Paleolithic periods. In consequence of the dating studies in the region, the lava flow in the study area was dated to approximately 420.000 ± 24 years ago. The technological and typological analysis of the lithic remains supported by dating Studies confirmed that the period of the survey area is Lower Paleolithic Period, Late Acheulean Culture. These results reveal that Erciş district located in the north of Van was inhabited by human communities since the Middle of the Middle Pleistocene Period. On the other hand, the similarity of the lithic remains to the Caucasian Paleolithic assemblages has also enabled the interregional mobility of hunter-gatherers to be revealed.

Keywords: Lower Paleolithic, Middle Paleolithic, Pleistocene, Acheulean, East Anatolia, Van.

Giriş

Pleistosen Dönem’de yaşayan insanlar avcı-toplayıcı yaşam modeline sahiptir ve Afrika’dan Asya ve Avrupa’ya çeşitli güzergahlar kullanarak göç etmişlerdir. Anadolu coğrafyası Pleistosen insanların bu güzergahlarını birbirine bağlayan bir konumda yer almaktadır. Bunun yanı sıra Anadolu coğrafyası, zengin doğal kaynakların bulunması bakımından da dönem insanları için önemli bir hammadde sağlama olanağı sunmaktadır. Bu sebeple Anadolu, Pleistosen Dönem’den itibaren hemen her dönemde insanlar için önemli bir merkez haline gelmiştir. Anadolu coğrafyası her ne kadar fosil insan kalıntıları bakımından yetersiz olsa da Pleistosen insanlarına ilişkin maddi kültür kalıntıları açısından son derece zengin arkeolojik kalıntılar sunmaktadır. Paleolitik Dönem insan topluluklarının en temel maddi kültür kalıntısını oluşturan yontmataşların yapımında obsidiyen, çakmaktaşı, bazalt, kuvars gibi çeşitli hammadde kaynakları kullanılmıştır. Bu hammadde kaynaklarından bir tanesi olan obsidiyen bakımından çok zengin kaynaklara sahip olan Doğu Anadolu Bölgesi, bu dönem insanların yayılım ve göç yolları için önemli bir alandır. Bu sebeple 2014 yılında “Van İli Neojen ve Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması” projesine başlanmıştır. Çalışmalar yaygın yaya ve yoğun yüzey araştırması teknikleri kullanılarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Van İli kapsamında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması çalışmaları sonucunda elde edilen verilerle insanların yayılım alanları ve göç güzergahları belirlenmiş ve bölgenin insan yayılımında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır (Baykara ve diğerleri, 2016; 2017; 2018a; 2018b; 2018c).

Van Gölü ve Havzası

Jeolojik özellikleri bakımından aktif kıtasal çarpışma kuşağı içerisinde bulunan ve tektonik olarak yükselmeye devam eden bir yapıya sahip olan Doğu Anadolu Bölgesi’nde, volkanizma hareketleri yakın dönemlere kadar sürmüştür. Önemli obsidiyen yataklarının oluşmasında etkili olan bu volkanizma hareketleri sonucunda, Van Gölü’nün kuzeyinde kuzeydoğu-güneybatı hattı boyunca yer alan Nemrut, Süphan, Tendürek ve Meydan volkanik dağlarının kalderaları içerisinde ve çevresinde riyolit, andezitik ve asidik lav dizileriyle obsidiyen ve perlit alanda yürütülen çalışmalarla tespit edilmiştir (Şengör ve Yılmaz, 1981; Bigazzi ve diğerleri, 1997; Chataigner ve diğerleri, 2014;

Van İli Yüzey Araştırması Kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi Paleolitik Çağ Kalıntıları

Akköprü ve diğerleri, 2017). Araştırma alanı içerisinde yer alan ve jeolojik gelişimi Miyosen, Pliyosen ve Kuvaterner olmak üzere üç aşamada gerçekleşen Meydan Dağı ve Gürgürbaba volkanik alanı ise bölgede çok geniş bir alana yayılarak önemli obsidiyen yataklarını oluşturmaktadır. Meydan Dağı kalderasının Kuvaterner Dönem’de oluşumundan sonra meydana gelen volkanik faaliyetlerle oluşan Gürgürbaba Volkanik Konisi (2278 m), kalderaya yayılarak geniş bir alanı kaplayan parazit bir konidir (Akköprü ve diğerleri, 2019). Bölgedeki obsidiyenin ana kaynağını oluşturan Gürgürbaba lavlarının volkanik materyallerinin yapısı da gri-siyah riyolit, kahverengi ve kahverengi-siyah obsidiyen ile gri perlitlerden oluşmaktadır (Arslan, 1994). Paleolitik Dönem’e tarihlendirilen ve bulunduğu alandan dolayı Gürgürbaba Tepesi olarak adlandırılan buluntu alanı, Doğu Anadolu Bölgesi’nde Türkiye’nin en büyük ikinci kapalı havzası olan Van Gölü kapalı havzasında yer almaktadır (Okuldaş ve Üner, 2013). Alan, Van’ın Erciş ilçesinde, Van Gölü’nün 25 km kuzeyinde, Gürgürbaba – Volkanik konisinden ve Meydan Dağı kalderasından yaklaşık olarak 6 km güneydoğuda, Ulupamir Mahallesi’nin güneyinde ve denizden 2200 m yükseklikte dom şeklindeki düz bir tepedir (Baykara ve diğerleri, 2016; 2017; 2018a; 2018b; 2018c) (Resim 1). Gürgürbaba Tepesi’nin üst kısmında doğu-güney yönünde hafif bir eğim bulunmaktadır. Doğu ve güney eteklerinde bulunan riyolit kayalıklar ise tepenin üst kısmının aşınmasını önlemiştir (Resim 2). Bu durum tepenin üst kısmında bulunan Paleolitik dolgularının erozyondan korunmasını ve buluntuların in situ olarak kalmasını sağlamıştır.

Resim 1: Gürgürbaba Tepesi Genel Görünümü

Resim 2: Gürgürbaba Tepesi'nin panoramik görüntüsü ve hammadde kaynaklarının Paleolitik alan içerisindeki seviyeleri.

Gürgürbaba Tepesi'ndeki piroklastik ve triyolitik kayaların oluşum yaşlarına ait bilgiler bulunmasına rağmen, literatürde obsidiyenlerin oluşum yaşları hakkında farklı görüşler yer almaktadır. Matsuda (1988; 1990) K/Ar yöntemiyle obsidiyenleri 480-990 bin yıl öncesine tarihlendirmiştir. Innocenti ve diğ. (1980) ise Meydan kalderasının güneyindeki Ziyaret Tepe alanındaki obsidiyenleri yine K/Ar yöntemiyle 900 bin yıl öncesine tarihlendirmiştir. Bigazzi ve diğerleri (1988), Ziyaret Tepe obsidiyen kaynağını fizyon-izi yöntemi ile 790–890 bin yıl öncesine tarihlendirmiştir. Bölgede yapılan son çalışmada, Gürgürbaba Tepesi Paleolitik buluntu alanının tamamını içine alan lav akıntısı (Ulupamir-D Sektörü) $^{40}\text{Ar}/^{39}\text{Ar}$ tekniğiyle 420.000 ± 24 yıl öncesine tarihlendirilmiştir (Akköprü ve diğerleri, 2019). Akköprü ve diğerlerinin (2019), yapmış olduğu yaşlandırma doğrudan Gürgürbaba Tepesi Paleolitik Dönem obsidiyenlerinden elde edildiğinden, Paleolitik Dönem insanların bu tarihten sonra alanı kullanmaya başladığı anlaşılmıştır.

Yüzey Araştırmasında Kullanılan Yöntemler

2014 – 2021 tarihleri arasında yürütülen yüzey araştırması çalışmaları “yaygın yaya yüzey araştırması” ve “yoğun yüzey araştırması” yöntemleri olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ilk aşamasında, Gürgürbaba volkanik alanı içerisindeki yontmataş kalıntıları içeren buluntu yerlerinin saptanması için yaygın yaya yüzey araştırması yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda tespit edilen buluntu alanlarının GPS ile coğrafi koordinatları alınarak buluntuların genel teknolojik ve tipolojik özellikleri bakımından olası dönemleri, yüzey görünürlükleri ve buluntuların yoğunlukları kaydedilmiştir. Gerçekleştirilen bu yüzey araştırması yöntemiyle Gürgürbaba volkanik alanında Paleolitik Dönem ve sonrasına tarihlendirilen toplam 76 adet buluntu yeri tespit edilmiştir (Tablo 1) (Harita 1). Yüzey araştırmasında tespit edilen buluntu alanlarının dönemlere göre dağılımları Grafik 1'de belirtilmektedir.

Yüzey araştırması çalışmalarında uygulanan bir diğer yöntem ise “yoğun / detaylı yüzey araştırmaları (intensive survey)” olmuştur. Bu yöntem buluntu yoğunluğu ve görünürlüğünün yüksek olduğu ve yontmataş kalıntılarının teknolojik ve tipolojik incelemeleri sonucunda Alt Paleolitik Dönem Acheulean kültürüne tarihlendirilen 010, 018, 020 ve 028 (Resim 3, 4, 5 ve 6) numaralı buluntu alanlarında uygulanmıştır. 010 ve 028 numaralı buluntu alanlarında “dog leash” yöntemi uygulanarak tespit edilen tüm buluntular Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) içerisine aktarılıp değerlendirilmiştir. Total Station kullanılarak buluntu alanı doğu-batı ve kuzey-güney yönlü hatlar doğrultusunda alan her 2 m'de bir karelere bölünerek noktalar oluşturulmuş ve her bir noktanın koordinatları belirlenmiştir. Belirlenen her bir noktanın bir metre yarıçapı içerisine dâhil olan alandaki tüm buluntular tipolojik özelliklerine göre sayılıp ayrıntılı bilgileri belirtilerek kaydedilmiştir (Resim 14 ve 15). CBS programlarına buluntu noktaları ve bu alanlarda tespit edilen buluntuların aktarılmasıyla

da buluntuların tipolojik özelliklerine göre yoğunluk dağılımlarının analiz edilebilmesi mümkün olmuştur. 018 ve 020 numaralı buluntu alanlarında ise doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde çevrelenen alan içerisinde tespit edilen tüm yontmataş kalıntılarının (debris / artuk parçalar da dâhil olmak üzere) koordinatları Kors GPS (CORS – Sürekli Çalışan Referans İstasyonları) ile belirlenmiştir (Harita 2). Alanda ön değerlendirmeleri yapılan yontmataş kalıntıları, tipolojik özellikleri ve miktarlarıyla birlikte kaydedilmiştir. Gerçekleştirilen bu yoğun yüzey araştırması yöntemleriyle Pleistosen Dönem insan topluluklarının davranış biçimleri ve araziyi kullanımına yönelik birçok önemli bilgi elde edilmiştir (Baykara ve diğerleri, 2016; 2017; 2018a; 2018b; 2018c).

Yontmataş Buluntularının Genel Değerlendirmesi

Van İli kapsamında gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda tespit edilen ve yoğun yüzey araştırması tekniğinin kullanıldığı ve tarihlendirme için kazı çalışmalarının yapıldığı Gürgürbaba Tepesi Paleolitik Dönem yerleşim alanı, dönem insanı için önemli bir hammadde kaynağına sahiptir. Meydan Dağı obsidiyenin ana kaynağını oluşturan Gürgürbaba lavlarının volkanik materyallerinin içerisinde yer alan yerleşim alanında, yontmataş yapımında çoğunlukla obsidiyen kullanılmıştır. Genel olarak siyah renkli obsidiyen tercih edilmekle birlikte kahverengi, kahverengi-siyah, kırmızı, kırmızı-siyah, kırmızı gibi renklere sahip obsidiyenler de kullanılmıştır. Obsidiyen dışında alanda bulunan bir diğer volkanik kayaç türü olan bazalt da alet yapımında tercih edilen hammaddeler arasındadır.

Gürgürbaba Tepesi buluntu alanında tespit edilen yontmataş buluntularının her biri teknolojik ve tipolojik bakımdan ayrıntılı bir şekilde değerlendirilerek tanımlamaları yapılmıştır. Buluntuların ayrıntılı değerlendirilmesi, yerleşim alanına komşu olan bölgelerle benzerliklerine ilişkin veriler elde etmemize ve bölgeler arasındaki hareketlilik ve ilişkileri hakkında öneriler sunmamıza katkı sağlamıştır. Yüzey araştırması ve kazı çalışmaları sonucunda tespit edilen yontmataş kalıntılarının teknolojik ve tipolojik analizleri yapılırken düzeltili aletlerin ve el baltalarının sınıflandırması Bordes'e (1961) göre değerlendirilmiştir. Yontmataşların teknolojik tanımlamaları Inizian ve diğerleri, (1999) ve Kuhn ve diğerleri, (2009), Levallois olarak tanımlanan buluntuların sınıflandırılmaları ise Debenath ve Dibble'nin (1994), Van Peer'in (1992) ve Boëda'nın (1995) tanımlamalarına göre yapılmıştır.

Grafik 1'de de görüldüğü gibi araştırmalar sonucunda Alt Paleolitik, Orta Paleolitik ve Kalkolitik Dönem yontmataş kalıntıları tespit edilmiştir. Kalkolitik Dönem'e ait yontmataş kalıntılar genel olarak dolgu toprağının üstünde, aşınmanın az olduğu ve tepenin yamaç kısımlarındaki kolaylıkla görülebilen obsidiyen kaynaklarının bulunduğu alanlarda saptanmıştır. Buluntu alanları içerisinde doğrudan Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen 26 adet buluntu alanı tespit edilmiş olup bunun yanı sıra diğer dönemlerle karışık olarak 8 adet buluntu alanı belirlenmiştir. Kalkolitik olarak tanımlanan buluntu alanlarında genellikle dağınık halde yongalar ile tek vurma düzlemliler çekirdekler ve tek vurma düzlemliler dilgi çekirdekleri tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra 029 numaralı buluntu alanında yontmataş buluntu yoğunluğu oldukça yüksek olup olasılıkla işlik alanı olarak kullanılmıştır.

Orta Paleolitik Dönem'e ait yontmataş kalıntıları genel olarak tepenin üst kısmında tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra tepenin yamaç kısımlarında bulunan moloz yığınları içerisinde ve tepenin aşağı kısımlarında dağınık halde olmak üzere toplam 16 adet ve diğer dönemlerle karışık olarak da 13 adet Orta Paleolitik Dönem'e ait buluntu alanı saptanmıştır. Tepenin yamaç kısmında tespit edilen alanlar moloz yığınlarının içerisinde bulunması nedeniyle buluntular in situ değildir. Bunun yanı sıra toprak yolun açılması sırasında oluşmuş olan yol kesitlerinde dağınık halde Orta Paleolitik Dönem'e ait yontmataş kalıntılar saptanmıştır. Gürgürbaba Tepesi Orta Paleolitik buluntu alanlarındaki alet dağılımı ise genel olarak dağınık halde tespit edilmiş olan ve dönemin belirleyici alet grubunu oluşturan Levallois yonga ve çekirdeklerden oluşmaktadır. Levallois tek kutuplu, çift kutuplu ve dairesel çekirdeklerin yanı sıra tek vurma platformlu çekirdekler de yoğun olarak tespit edilmiştir.

Gürgürbaba Tepesi Orta Paleolitik buluntu alanlarında yapılan teknolojik ve tipolojik değerlendirmelerde yontmataş endüstrisinin yonga ağırlıklı olduğu ve Levallois teknik kullanılarak çeşitli yonga ve dilgi üretimi yapıldığı saptanmıştır. Orta Paleolitik alanlar içerisinde 008 numaralı buluntu alanının, yüzeydeki toprak dolgununun aşınmasının etkisiyle, yüzey görünürlüğü fazla ve buluntu yoğunluğu yüksektir.

Gürgürbaba Tepesi buluntu alanları içerisinde Alt Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen ve buluntu yoğunluğu bakımından yüksek olan toplam 19 adet alan tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra diğer dönem buluntularıyla karışık halde toplam 12 adet buluntu yeri saptanmıştır. Buluntu alanlarında yapılan analizler sonucunda, Alt Paleolitik Dönem yontmataş kalıntıları iki ve tek yüzeyli el baltaları, iri kesici aletler, iri düzensiz çekirdekler, iri yonga ve dilgilerin bulunduğu tipik Acheulean kalıntıları ve Levallois teknikle üretilmiş taşımalklar ve çekirdekler ile karakterizedir.

Gürgürbaba Tepesi Acheulean teknolojisinin kalıntılarının yüksek oranlarda bulunduğu ve bu nedenle yoğun yüzey araştırması teknikleri ile incelemeler yapılan 010, 018, 020 ve 028 numaralı buluntu alanları, dönemin alet tipolojisi ve buluntuların dağılımı bakımından oldukça ayrıntılı veriler elde etmemizi sağlamıştır. Bunlardan birisi olan Gürgürbaba Tepesi 010 numaralı buluntu alanı Tuğlu Köyü'ne giden toprak yolun batısında, kuzey-güneydoğu doğrultulu bir dere yatağının doğusunda yer alır. Geniş bir alanı kapsayan 010 numaralı buluntu alanında, toprak dolgunun aşınmış olmasından dolayı Paleolitik Dönem buluntuları yoğun olarak tespit edilmiştir. Alt Paleolitik Dönem endüstrisinin tipik yontmataş kalıntılarının alanda yoğun olarak in situ şekilde bulunması ve aşınmanın etkisiyle yüzey görünürlüğünün de yüksek olmasından dolayı 010 numaralı alanda yoğun yüzey araştırması yöntemi kullanılmıştır (Resim 7). Bunun yanı sıra Paleolitik kalıntıların jeomorfolojik birimlerle bağlantısının açığa çıkarılması için kullanılabilir yamaç molozu, mevsimlik dere yatağı, aşınmış alanlar gibi çeşitli birimlerin bulunması da çalışmaların bu alanda yoğunlaşmasında etkili olmuştur. 010 numaralı buluntu alanında 2015 ve 2016 yıllarında yapılan yoğun yüzey araştırması çalışmaları kapsamında 8.048 m²'lik bir alanda ve 2012 adet noktada araştırmalar yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda 11.038 adet yontmataş alet tespit edilmiş ve bunların 4000'den fazlası da teknolojik ve tipolojik olarak ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. 010 numaralı buluntu alanında hem Acheulean hem de Levallois teknikle üretilmiş buluntular tespit edilmiştir. Buluntu topluluğu içerisinde Acheulean teknolojisini temsil eden iki ve tek yüzeyli el baltaları, iri düzensiz çekirdekler, iri kesici aletler, iri yonga ve dilgiler tanımlanan yontmataş kalıntıları içerisinde bulunmaktadır. Bordes (1961) tipolojisine göre tanımlamaları yapılan el baltalarında farklı tipler gözlenmiştir. Yassılık indekslerine bakıldığında, el baltaları içerisinde heterojen bir dağılım görülür ve düz el baltaları (n:142, %45) kalın el baltalarından (124, %39) daha fazladır. Uzunluk indeksi de toplulukta heterojenliği göstermektedir. Uzunluk indeksi kalın el baltalarında daha yüksektir (n: 83 >1.5; n: 44 <1.5), ancak bu oran düz el baltalarında daha düşüktür (n: 55 >1.5; n: 88 <1.5). Tipoloji açısından ele alındığında ise Yürek biçimliler arasında Yürek (n: 93), Oval (n: 18) ve Üçgen (n: 31) olanlar, Badem biçimliler arasında ise Badem (n:113), Pisibalğ (n:2) ve Lanceolate (n:9) tipte olanlar yer alır. Levallois teknikle üretilmiş buluntu topluluğu içerisinde ise Levallois olan ve olmayan çekirdekler, Levallois tek ve çift kutuplu çekirdekler, Levallois dairesel çekirdekler ve Levallois uç çekirdekler alanda yoğun miktarlarda tespit edilmiştir. Alet tipleri içerisinde ise tek, çift ve transverse kenar kazıyıcılar yoğun olarak bulunmaktadır. Kazıyıcıların yanı sıra çentikli ve dişlemeli aletler ve az bir miktarda a-tipik ön kazıyıcılar tanımlanan alet tipleri içerisinde yer almaktadır. Düzeltile aletlerin yanı sıra Levallois yongalar en belirgin alet grubunu oluşturmaktadır (Resim 11).

018, 020 ve 028 numaralı buluntu alanları da teknolojik ve tipolojik olarak 010 numaralı buluntu alanıyla benzerlik göstermektedir. 2019 yılında yoğun yüzey araştırması çalışmaları gerçekleştirilen 028 numaralı buluntu alanında kuzeydoğu yönünde 20 noktanın bulunduğu 40 m²'lik bir alanda, doğru-batı yönünde ise 17 noktanın bulunduğu 34 m²'lik bir alanda daireler oluşturulmuş ve yaklaşık olarak 1360 m²'lik bir alanda toplamda 358 noktada "dog leash" yöntemiyle yoğun yüzey araştırması çalışması gerçekleştirilmiştir. Teknolojik ve tipolojik olarak detaylı analizleri yapılan yontmataş buluntuları içerisinde 1783 adet yontmataş taşımalkı, 197 adet çekirdek, 77 adet el baltası ve 3 adet vurgaç tanımlanmıştır. 2021 yılı araştırmaları kapsamında yoğun yüzey araştırması yapılan 018 ve 020 numaralı buluntu alanlarında ise alanda yapılan ön değerlendirmeler sonucunda alet topluluğu

Van İli Yüzey Araştırması Kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi Paleolitik Çağ Kalıntıları

tanımlanmıştır. Buna göre 018 numaralı buluntu alanında 1085 adet yontmataş taşmalığı, 145 adet çekirdek, 163 adet el baltası (Resim 12 ve 13), 312 adet debrıs ve 7 adet de vurgaç olmak üzere toplamda 1712 adet yontmataş buluntu tespit edilerek yoğunluk dağılımını inceleyebilmek amacıyla koordinatları alınmıştır. Alet tipolojisi bakımından incelediğimizde Levallois yonga ve dilgiler, düzeltili yonga ve dilgiler, ön kazıyıcılar, çentikli ve çeşitli tiplerde kenar kazıyıcılar tanımlanmıştır. Levallois çekirdekler içerisinde de tek kutuplu ve denenmiş çekirdekler ile diskoid biçimli çekirdekler tespit edilmiştir. 020 numaralı buluntu alanında ise 624 adet yontmataş taşmalığı, 87 adet çekirdek, 131 adet el baltası, 269 adet debrıs ve 9 adet vurgaç olmak üzere toplamda 1120 adet yontmataş alıntı tespit edilmiştir. Alet tipolojisi bakımından incelediğimizde iri yonga ve dilgiler, kortikal yonga ve dilgiler, iri kesici aletler, çekirdek kenarı (Eclat Debordant), Levallois yonga ve dilgiler, Levallois uçlar, kombewa yonga, çentikli aletler, düzeltili yonga ve dilgiler, çeşitli tiplerde kenar kazıyıcılar ve ön kazıyıcılar tanımlanmıştır. Çekirdekler içerisinde de Levallois tek ve çift kutuplu çekirdekler, Levallois merkezci çekirdekler ve denenmiş çekirdekler bulunmaktadır.

Resim 3: 010 numaralı buluntu alanı genel görünümü.

Resim 4: 018 numaralı buluntu alanı genel görünümü.

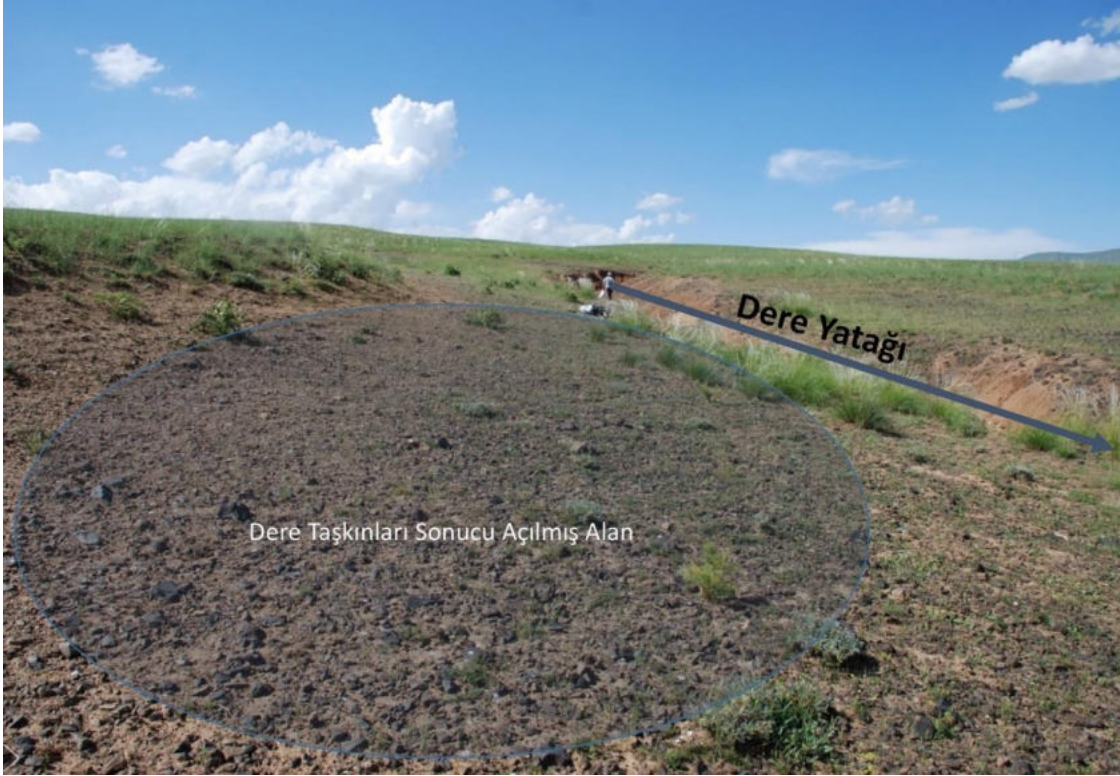

Resim 5: 020 numaralı buluntu alanı genel görünümü.

Van İli Yüzey Araştırması Kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi Paleolitik Çağ Kalıntıları

Resim 6: 028 numaralı buluntu alanı genel görünümü.

Resim 7: Gürgürbaba Tepesi Paleolitik Dönem kalıntılarının jeomorfolojik birimlerdeki konumu.

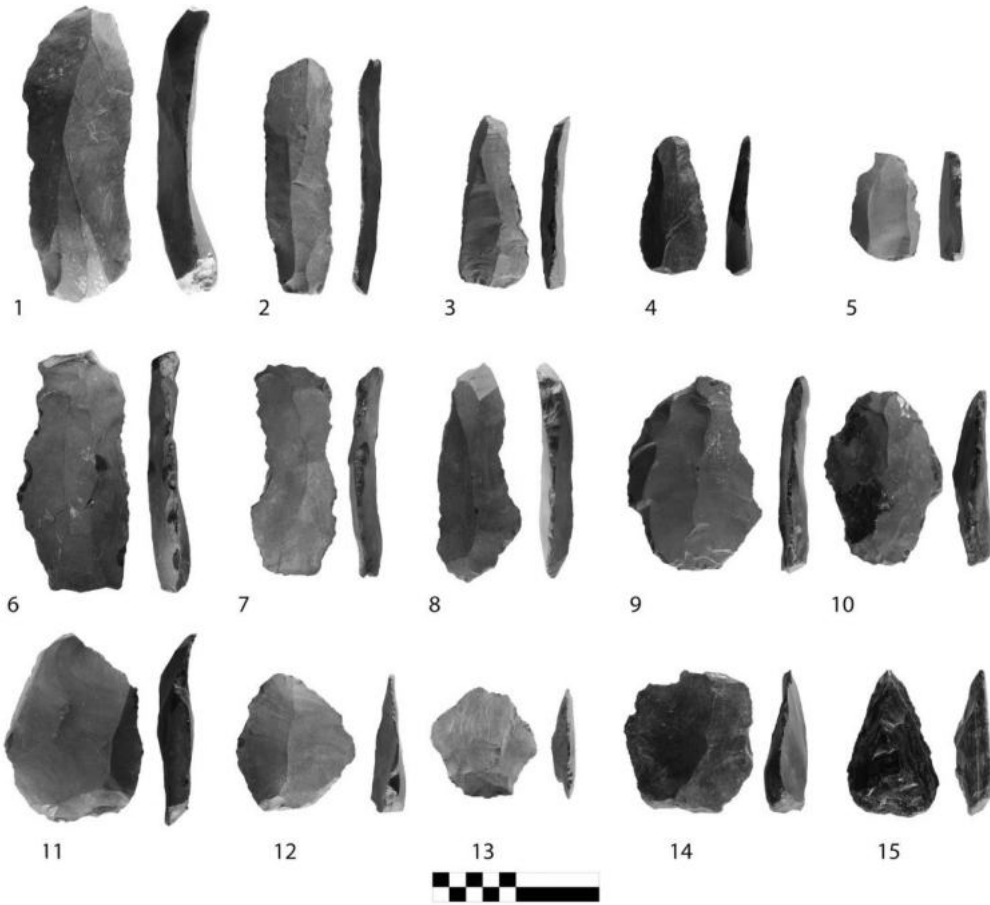
Resim 8: Gürgürbaba Tepesi el baltası örneği.

Resim 9: Gürgürbaba Tepesi el baltası örneği.

Resim 10: Gürgürbaba Tepesi el baltası örneği.

Resim 11: Gürgürbaba Tepesi yontmataş buluntularından örnekler

Resim 12: Gürgürbaba Tepesi 018 numaralı buluntu alanından in situ el baltası örneği

Resim 13: Gürgürbaba Tepesi 018 numaralı buluntu alanından in situ el baltası örneği.

Resim 14: Gürgürbaba Tepesi yoğun / detaylı yüzey araştırması çalışmaları.

Resim 15: Gürgürbaba Tepesi yoğun / detaylı yüzey araştırması çalışmaları.

Harita 1: Van ili yüzey araştırması çalışmaları kapsamında tespit edilen buluntu yerleri.

Harita 2: 018 numaralı buluntu alanının Kors GPS ile belirlenmiş sınırları.

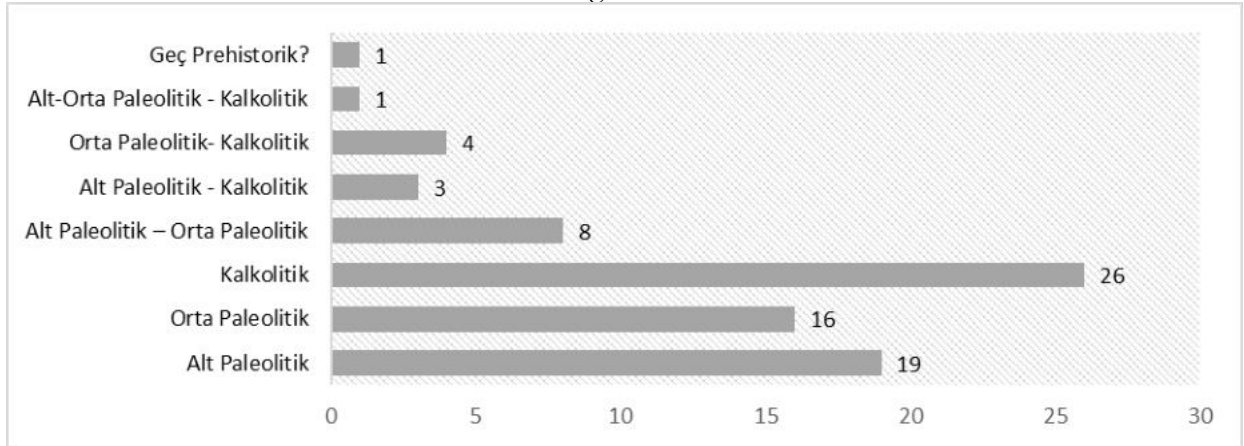
Van İli Yüzey Araştırması Kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi Paleolitik Çağ Kalıntıları

Harita 3: 020 numaralı buluntu alanının Kors GPS ile belirlenmiş sınırları.

Tablolar ve Şekiller

Grafik 1: Van İli yüzey araştırmasıyla tespit edilen buluntu alanlarının dönemlere göre dağılımları

Tablo 1: Van İli yüzey araştırması çalışmaları kapsamında tespit edilen buluntu yerleri (GPS: ED50, UTM 6 Derece).

Buluntu Yeri numarası	Dönem	Konum	Yükseklik	Yüzey Görünürlüğü	Buluntu Yoğunluğu
001	Orta Paleolitik	4340558 K 351214 D	1931	Düşük	Düşük
001A	Orta Paleolitik	4340509 K 351055 D	1982		
002	Kalkolitik	4340384 K 350897 D	2050	Düşük	Yoğun
003	Orta Paleolitik	4340477 K 350691 D	2090	Düşük	Düşük
004	Alt Paleolitik	4340430 K 350349 D	2085	Yüksek	Yüksek
005	Alt Paleolitik – Orta Paleolitik	4341067 K 350038 D	2134	Orta	Yüksek
006	Alt Paleolitik – Orta Paleolitik	4341013 K 350133 D	2126	Yüksek	Yüksek
007	Alt Paleolitik - Kalkolitik	4340969 K 350078 D	2126	Düşük	Düşük
008	Alt Paleolitik – Orta Paleolitik	4340672 K 349987 D	2121	Yüksek	Yüksek
009	Alt Paleolitik – Orta Paleolitik	4340308 K 350433 D	2082	Yüksek	Düşük
010	Alt Paleolitik	4341146 K 349911 D	2139	Yüksek	Yüksek
011	Alt Paleolitik	4340979 K 350255 D	2097	Yüksek	Orta
011A	Alt Paleolitik	4340836 K 350440 D	2099		
012	Kalkolitik	4340696 K 350473 D	2100	Yüksek	Yüksek
013	Alt Paleolitik	4340729 K 350431 D	2014	Yüksek	Yüksek
014	Kalkolitik	4340637 K 350725 D	2103	Orta	Orta
015	Kalkolitik	4340643 K 350776 D	2102	Orta	Orta
016	Alt Paleolitik – Orta Paleolitik	4340797 K 350537 D	2112	Düşük	Düşük
017	Alt Paleolitik	4341068 K 350192 D	2131	Düşük	Düşük
018	Alt Paleolitik	4341195 K 349876 D	2133	Yüksek	Yüksek
019	Kalkolitik	4341480 K 349192 D	2145	Düşük	Düşük
020	Alt Paleolitik	4341242 K 350031 D	2133	Yüksek	Orta
021	Kalkolitik	4341492 K 348031 D	2176	Yüksek	Yüksek
022	Kalkolitik	4340012 K 350148 D	2039	Yüksek	Düşük
023	Orta Paleolitik	4340409 K 350186 D	2120	Düşük	Düşük
024	Kalkolitik	4340760 K	2117	Yüksek	Orta

Van İli Yüzey Araştırması Kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi Paleolitik Çağ Kalıntıları

		350450 D			
025	Kalkolitik	4341507 K 349925 D	2146	Yüksek	Düşük
026	Alt Paleolitik	4342035 K 350175 D	2150	Yüksek	Orta
027	Kalkolitik	4341809 K 350175 D	2150	Orta	Düşük
028	Alt Paleolitik	4341044 K 350019 D	2131	Yüksek	Orta
029	Kalkolitik	4342010 K 350247 D	2149	Yüksek	Yüksek
030	Kalkolitik	4342526 K 348886 D	2233	Orta	Orta
031	Alt Paleolitik – Orta Paleolitik	4341869 K 349655 D	2171	Orta	Orta
032	Kalkolitik	4341024 K 350540 D	2113	Yüksek	Düşük
033	Orta Paleolitik	39.47.04K 43.14.10D	1853	Yüksek	Orta
034	Orta Paleolitik	39.09.17K 43.13.39D	2167	Yüksek	Düşük
035	Kalkolitik	39.09.24K 43.13.45D	2215	Yüksek	Yüksek
036	Orta Paleolitik	39.08.37K 43.14.16D	2020	Düşük	Düşük
037	Alt Paleolitik	39.08.42K 43.14.23D	2051	Yüksek	Orta
038	Alt Paleolitik	39.08.47K 43.14.24D	2060	Yüksek	Düşük
039	Alt Paleolitik	39.08.56K 43.14.23D	2080	Yüksek	Orta
040	Alt Paleolitik	39.09.09K 43.14.31D	2112	Yüksek	Düşük
041	Orta Paleolitik	39.09.12K 43.12.56D	2140	Yüksek	Orta
042	Alt Paleolitik - Orta Paleolitik	39.09.05K 42.12.53D	2105	Yüksek	Yüksek
043	Orta Paleolitik	39.08.54K 43.12.19D	2014	Yüksek	Orta
044	Kalkolitik	39.09.13K 43.12.44D	2137	Orta	Düşük
045	Kalkolitik	39.09.28K 43.12.38D	2213	Orta	Orta
046	Alt Paleolitik	39.09.33K 43.12.26D	2240	Yüksek	Yüksek
047	Kalkolitik	39.09.37K 43.12.23D	2245	Yüksek	Yüksek
048	Orta Paleolitik	39.09.54K 43.12.17D	2330	Yüksek	Yüksek
049	Kalkolitik	39.10.04K 43.12.20D	2344	Yüksek	Yüksek
050	Kalkolitik	39.09.28K 43.12.18D	2210	Orta	Yüksek
051	Orta Paleolitik	39.08.57K	2004	Orta	Düşük

		43.12.17D			
052	Orta Paleolitik - Kalkolitik	39.09.23K 43.11.58D	2050	Yüksek-Orta	Düşük
053	Orta Paleolitik- Kalkolitik	39.09.40K 43.11.51D	2180	Yüksek-Orta	Orta
054	Orta Paleolitik	39.10.57K 43.11.23D	2330	Yüksek	Orta
055	Orta Paleolitik	39.10.37K 43.11.36D	2290	Yüksek	Orta
056	Alt-Orta Paleolitik	39.05.32K 43.13.21D	1690	Yüksek	Yüksek
057	Orta Paleolitik	39.10.52K 43.11.48D	2410	Yüksek- Orta	Düşük
058	Alt-Orta Paleolitik Kalkolitik	39.10.52K 43.11.48D	2410	Yüksek	Düşük
059	Orta Paleolitik- Kalkolitik	39.10.19K 43.12.08D	2390	Yüksek	Yüksek
060	Alt Paleolitik- Kalkolitik	39.10.12K 43.11.26D	2370	Yüksek	Düşük
061	Orta Paleolitik	39.07.57K 43.13.18D	1690	Orta	Düşük
062	Alt Paleolitik	39.10.29K 43.12.17D	2415	Yüksek-Orta	Düşük
063	Kalkolitik	39.10.38K 43.12.34D	2470	Yüksek-Çok	Düşük
064	Kalkolitik	39.10.20K 43.12.44D	2420	Yüksek	Orta
065	Alt Paleolitik	39.10.20K 43.12.44D	2420	Yüksek	Orta
066	Geç Prehistorik?	39.10.20K 43.12.44D	2380	Yüksek	Yüksek
067	Kalkolitik	39.10.12K 43.12.54D	2397	Yüksek	Yüksek
068	Alt Paleolitik	39.10.22K 43.12.54D	2420	Yüksek	Yüksek
069	Kalkolitik	39.10.56K 43.12.59D	2555	Yüksek	Düşük
070	Alt Paleolitik-Kalkolitik	39.10.89K 43.12.06D	2433	Orta	Tekil
071	Alt Paleolitik	39.11.013K 43.11.686D	2398	Yüksek	Düşük
072	Kalkolitik-Orta Paleolitik	39.11.17K 43.11.49D	2420	Yüksek	Orta
073	Kalkolitik	39.11.09K 43.12.06D	2490	Yüksek	Orta
074	Kalkolitik	39.11.02K 43.13.20D	2620	Yüksek	Yüksek
075	Kalkolitik	39.11.06K 43.13.36D	2650	Yüksek	Yüksek
076	Orta Paleolitik	39.11.09K 43.13.46D	2650	Yüksek	Tekil

Sonuç

“Van İli Neojen ve Pleistosen Dönem Yüzey Araştırmaları” çalışmasıyla Meydan Dağı obsidiyen yatakları içerisindeki Paleolitik Dönem buluntu alanlarının belirlenmesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Pleistosen Dönem insanların yayılım ve göç yollarındaki önemini ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, tespit edilen buluntu alanları içerisinde yüzey görünürlüğü ve buluntu yoğunluğu yüksek olan alanlarda, dönem insanların faaliyetleri tespit edilmiştir. 010, 018, 020 ve 028 numaralı buluntu alanlarında gerçekleştirilen yoğun/detaylı yüzey araştırmalarıyla, Alt Paleolitik Dönem Acheulean kültürüne ait önemli veriler elde edilmiştir. Çalışmaların yapıldığı buluntu alanlarında yontmataş kalıntıları dışında herhangi bir arkeolojik kalıntı tespit edilememiştir. Yontmataş kalıntıları üzerinde yapılan teknolojik ve tipolojik analizler sonucunda basit yonga ve dilgi taşımaları, el baltaları, Levallois çekirdekler ve taşımaları, tek / çift vurma düzlemlili ve denenmiş çekirdekler, düzeltili aletler ve az oranda iri kesici aletler belirlenmiştir.

Anadolu coğrafyası; Levant, Kafkaslar, Orta Asya ve Doğu Avrupa arasında coğrafi olarak hem insan toplulukları hem de hayvanların göç güzergahı üzerinde yer almaktadır. Bu sebeple Gürgürbaba Tepesi yontmataş kalıntıları Türkiye'nin yanı sıra Kafkaslar ve Levant'tan bilinen Geç Acheulean Dönem buluntu alanlarıyla da karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. (Baykara ve diğerleri, 2016; 2017; 2018a; 2018b; 2018c). Van ili kapsamında yapılan ve Pleistosen Dönem insan topluluklarını ve olası göç yollarının tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları sonucunda, Gürgürbaba Tepesi'nin MIS 12-4 arasındaki insanlar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırmalar sonucunda tespit edilen ve detaylı analizleri yapılan yontmataş kalıntılarının da Levant ve Kafkas Paleolitik kültürleriyle benzer olduğu tespit edilmiştir.

Teşekkür

Van İli Yüzey Araştırması Projesi kapsamında Van Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız. Araştırmamız süresince Erciş'te konaklama imkânı sağlayan Van – Erciş Meslek Yüksek Okulu Müdürü Prof. Dr. Fikret Yaşar'a desteklerinden ötürü teşekkür ederiz. Bu araştırma Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Müdürlüğü (Proje numarası SBA-2017-5509 ve 2014-ED-B218) ve Türk Tarih Kurumu tarafından maddi olarak desteklenmiştir (Proje numarası 2016.49, 2017.90, 2018.86, 2019.)

Kaynakça

Akköprü, E., Mouralis, D., Robin, A. K., Kuzucuoğlu, C. ve Erturac, M. K. (2017). “Doğu Anadolu'daki Obsidiyen Kaynak Alanlarının Belirlenmesinde Jeomorfolojik ve Volkanolojik Göstergelerin Önemi”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 60(1), 49-61.

Akköprü, E., Tunç, R., Robin, A. K. ve Mouralis, D. (2019). “Meydan volkanik alanı ve Gürgürbaba domu çevresinin jeomorfolojik özellikleri”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(2), 428-452, doi:10.33688/aucbd.615971.

Arslan, M. (1994). Mineralogy, geochemistry, petrology and petrogenesis of the Meydan-Zilan (Erciş-Van, Turkey) area volcanic rocks. University of Glasgow, Department of Geology and Applied Geology (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Glasgow.

Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S., Koç, E., Baykara, D., Özer, İ. ve Sağır, M. (2016). “2014 Yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33(2), 539-552.

Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S., Baykara, D. ve Bolkan, İ. H. (2017). “2015 Yılı Van İli Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 34/1, 295-314.

Baykara, İ., Dinçer, B. ve Şahin, S. (2018a). “Gürgürbaba Tepesi (Erciş, Van) Paleolitik Çağ Araştırmaları”, *Colloquium Anatolicum* 17, 161-188.

Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S., Ünal, E., Kuvanç, R., Gülseven, B. ve Birol, Ö. (2018b). “Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması-2016”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 35/2, 27-41.

Baykara, İ., Dinçer, B. ve Şahin, S. (2018c). “Gürgürbaba Tepesi: Alt ve Orta Paleolitik Dönem Buluntu Yerleri, Erciş-Van”, *Anadolu Araştırmaları* 21, 76-104.

Bigazzi, G., Dompnier, E., Hadler Neto, J. C, Poupeau, G., Vulliez, E. (1988). “Meydan volkanik alanı ve Gürgürbaba domu çevresinin jeomorfolojik özellikleri”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(2), 428-452, doi:10.33688/aucbd.615971.

Bigazzi, G., Yeğingil, Z., Ercan, T., Oddone, M. ve Özdoğan, M. (1997). “Doğu Anadolu'daki obsidiyen içeren volkaniklerin "Fizyon Track" yöntemiyle yaş tayini”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 40(2), 57-72.

Boëda, E. (1995). “Levallois: A Volumetric Construction, Methods, a Technique”, içinde H. L. Dibble – O. Bar-Yosef (Ed.), *The Definition and Interpretation of Levallois Technology*, Madison, WI: Prehistory Press Monographs in World Archaeology No. 23, 41-68.

Bordes, F. (1961). *Typologie du Paléolithique Ancien et moyen*, CNRS, Paris.

Chataigner, C., Akın, A. ve Aras, O. (2014). “Kuzeydoğu Anadolu Obsidiyen Kaynaklarının Tespitine Yönelik Yüzey Araştırmaları”, H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz (eds.), *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara, 589-604.

Debénath, A. ve Dibble, H. L. (1994). *Handbook of Paleolithic Typology*, Vol. 1: Lower and Middle Paleolithic of Europe. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Inizan, M. L., Reduron-Ballinger, M., Roche, H. ve Tixier, J. (1999). *Technology and Terminology of Knapped Stone*. CREP, Nanterre.

Innocenti, F., Mazzuoli, R., Pasquare, G., Serri, G., Villari, L. (1980). “Geology of the volcanic area north of Lake Van (Turkey)”, *Geologische Rundschau*, 69(1), 292-323.

Kuhn S. L., Stiner, M. C., Güleç, E., Özer, İ., Yılmaz, H., Baykara, İ., Açikkol-Yıldırım, A., Goldberg, P., Molina, K. M., Ünay, E. ve Suata, A. F. (2009). “The Early Upper Paleolithic Occupations at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey)”, *Journal of Human Evolution*, 87(56), 87-113.

Matsuda, J. I. (1988). “Geochemical study of collision volcanism at the plate boundary in Turkey (comparison with sub-duction volcanism in Japan)”, *Initial report of Turkey-Japan Volcanological Project*, Part I, 31-36.

Matsuda, J. I. (1990). “K-Ar age of Turkey volcanisms”, *Mitral report of Turkey-Japan volcanological project*, Part II: 63-68.

Şengör, A. M. C. ve Yılmaz, Y. (1981). “Tethyan Evolution of Turkey: A Plate Tectonic Approach”, *Tectonophysics*, 75, 181-241.

Okuldaş, C. ve Üner, S. (2013). “Alaköy Fayı'nın Jeomorfolojik Özellikleri ve Tektonik Etkinliği (Van Gölü Havzası-Doğu Anadolu)”, *Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Dergisi*, 34(3), 161-176.

Van Peer, P. (1992). *The Levallois reduction strategy*. Monographs in World Archaeology 13. Madison: Prehistory Press.